

Nahiv Kaidelerinin Tespitinde Kullanılan Kaynaklar

Kıyasettin Arslan*

Özet

Dil olgusu insanla başlamış ve insan nesli var olduğu sürece de var olmaya devam edecektir. Dilbilimciler tarihin her döneminde bu olgu üzerinde araştırmalar yapmış, dilin sözlü ve yazılı dönemleri olduğunu tespit etmiş ve daha sonraki aşamalarda da konuşula gelen dillerin gramerini yazmaya çalışmışlardır. Konuşulan dillerden birisi de Arapçadır. Arapça bilindiği üzere çoğunlukla sözlü olarak devam eden bir dil olup, İslam dininin gönderilişi ile birlikte yazılı olarak aktarılmaya başlanmıştır. İslam'ın kutsal metni olan Kur'an dilinin Arapça olması başta olmak üzere daha birçok sebepten dolayı bu dile olan yöneliş artmış ve Arap dilbilimciler bu dilin gramerini tespit etmek için çok erken dönemlerden itibaren çalışmalarını başlatmışlardır. Arapça grameri ilk dönemlerde sarf, nahiv, delalet, vb. alt disiplinlere ayrılmadığı için bu disiplinlerin tamamına nahiv dendiği bilinmektedir. Bu makalede nahiv terimi yukarıda belirtildiği üzere genel manada kullanılmıştır. Nahiv ilmi tespit edilirken belli bir yöntemin izlenmiş olduğu görülmektedir. İzlenen bu yöntem klasik eserlerde Nahiv Usûlü ya da Usûlü'n-Nahv denmiştir. Bu makalede nahvin tespitine kaynaklık eden sema, icmâ, kıyas ve ıstışâb terimleri incelenip tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nahiv, Usûl, Dilbilim, Arapça, Edebiyat

The Resources Used in Determining Nahw Rules

Abstract

The language, that has begun with the mankind, will continue to exist as long as there is a human generation. Linguists have studied this phenomenon in every period of history, and have identified that the language has oral and written periods. In the next stage, they tried to identify the grammar of the languages that came to the world. Arabic is one of the languages that come to be spoken in the world. Arabic, as it is known, is a language which is mostly spoken and it is started to be transmitted more in writing with Islam that is sent down to people as a religion. Because of the fact that the language of the Qur'an, the sacred text of Islam, is Arabic, this language has gained the increased attention and Arabian linguists have begun to study it from very early on in order to determine its grammar. At the beginning, the sub-disciplines of Arabic grammar, sarf, nahw, dalalat etc, is known to be collectively called as nahw. In this article, nahw is used in this general sense and argued that a certain method has been followed in the evolution of this knowledge. This method is also called nahw methodorusul al-nahw. In this article, sama, ijma, qiyas ve ıstışab, which are the sources of nahw, will be examined and introduced respectively.

Keywords: Nahw, Usul, Grammar, Arabic, Literature

* Öğr. Gör. Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fak. Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı (kiyasettinarslan@akdeniz.edu.tr)

GİRİŞ

Dilbilgisine Olan İhtiyaç

Dilbilgisini anlamak için öncelikle “Dil nedir?” sorusunu cevaplamak gerekir. Dil, her kavmin kendi maksadını kendisiyle bildiği sesler,² ya da özel düşüncelerin, seslerin oluşturduğu kelimeler yardımı ile muhataba aktarılması, bir açıklama ve açığa vurma olayıdır³. “ Kendi özel düşüncelerini ses yardımıyla özne ve yüklem aracıyla anlaşılabilir duruma getirmek”⁴ şeklinde tanımlar da yapılmaktadır. Yapılan son tanımda özne ve yüklemelerden bahsedilmektedir. Kelimeler bu terimlerin yüklendiği manaya uygun dizilirse anlaşılabilir. Buna göre düşünceler muhataba aktarılırken kelimeler gelişi güzel telaffuz edilirse muhatap bu konuşmadan bir şey anlamayabilir. Örneğin “oku”, “ilk”, “i”, “Allah”, “emr”, “ın”, dur gibi ses ve sözcükleri dilbilgisine dikkat etmeden bu dizimde duyan muhatap ilk anda bunlarla ne kastedildiğini anlayamaz. Ancak bu sözcükler söz dizimine uygun, “Allah’ın ilk emri okudur.” şeklinde özne ve yüklem konumlarına dikkat edilerek dizilirse bunu duyan muhatap bu sözcüklerle ne anlatılmak istendiğini anlar ve bunun gereğini yapar ya da yapmaz. Bu durum yaşayan tüm diller için geçerlidir.

Müslümanlar, ibadet dili olması nedeniyle, Arapçanın dilbilgisine özel ilgi göstermişler, ilk dönemden itibaren bu dilin dilbilgisinin oluşturulması çalışmasını başlatmışlar ve süreç içerisinde Arapçanın dilbilgisinin öğrenilmesine fikhî bir boyut kazandırmışlardır. Suyûtî’nin *el-İktirâh* adlı eserinde geçen bir ibarede dilbilgisini oluşturan, anlam bilgisi, nahiv bilgisi ve sarf bilgisini öğrenmenin farz-ı kifâye olduğu hükmü belirtilmektedir.⁵ Bunun sebebi olarak, şer-i hükümleri bilmenin ancak Arapçayı bilmekle mümkün olacağı düşüncesi görülmektedir. Bu durum Arapçanın bütün yönlerini bilmeyi gerektirmiştir. Buradan hareketle Müslümanlar Arapça öğrenimine gereken özeni göstermezlerse uhrevî bir kınamaya maruz kalabileceklerine inanmışlardır. Yine Arapçanın gramerine atfedilen bu önemin onu dış etkenlerden koruduğunu ve asırlar boyu aslını muhafaza etmesine katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Bu çalışmada Arapça dilbilgisinin oluşturulması esnasında, bu dile kaynaklık eden delillerin neler olduğunu incelemeye çalışacağız.

Nahiv Kelimesinin Sözlük ve İstilah Manası:

Nahiv kelimesi Arapça (نحو) kelimesinin mastarıdır. Sözlüklerde farklı isim ve fiil sigalarında kullanıldığında; “Yönelmek”, “Yol”, “Kastetmek” “Gidermek” “Yön”, “İşte ciddi davranmak”, “Öne geçirmek”, “Dayanmak”, “Sunmak”, gibi anlamlara

² es-Suyûtî, Celâluddin, *el-İktirâh fi İlmi Usuli’n-Nahv*, Haydarabad ty. s. 8.

³ Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*,(I-III), Ankara 2015, I, 55.

⁴ Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, I, 55.

⁵ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 34-35.

gelmektedir.⁶ Kelimenin içerdiği anlam bunlarla sınırlı kalmayıp başka manalarının olduğu da görülmektedir. Ancak biz burada yalnız konumuzla alakalı olan anlamlara yer vermeye çalışacağız.

Kök olarak (نح) kelimesinden türetilen النَّحْوُ kelimesi, ilk dönemlerde العَرَبِيَّة ke- limesi ile aynı manada, Arapça dilbilgisinin tamamının ismi olduğu görülmektedir.⁷ Zamanın akışı içerisinde Arapça dilbilgisinin, söz dizimi kısmı, النَّحْوُ diye anılmış bu ilimle uğraşanlara النَّحْوِيُّ denilmiştir.⁸ النَّحْوُ kelimesinin أَنْحَاءٌ وَنَحْوٌ şeklinde ço- ğulu, النَّحْوِيُّ kelimesinin نُحَاةٌ şeklinde cemi teksiri ya da النَّحْوِيُّونَ şeklinde cem-i salim çoğulu kullanılmaktadır.⁹

Nahiv ıstılah olarak; اِعْرَابُ الْكَلَامِ الْعَرَبِيِّ / النَّحْوُ: Nahiv: Arap sözünün îrabıdır.¹⁰ Şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım “Bir kelimenin cümle içerisindeki konumu- na göre harekesinin değişmesi durumlarının bilinmesidir.” şeklinde anlaşılmalıdır. Nahiv kelimesi şu şekillerde de tanımlanmaktadır: “Lisanın mürekkebatına ve usulü terkibine müteallık meseleleri bildiren ilme nahiv denir.”¹¹ “Nahiv; cümle içindeki kelimelerin yerlerini, îrab ve bina bakımından sonlarının durumlarını ve aralarındaki ilişkiyi araştıran ilimdir.”¹² “Arapça gramerinin söz dizimi kuralları ile îrab bölümünü kapsayan ilim.”¹³ Bu tanımlardan hareketle genel olarak Arapça dilbilgisi kurallarına nahiv dendiği görülmektedir.

Yapılan bu tanımlardan nahiv ilminin, kelimenin cümle içindeki kullanımına bağlı olarak yer değiştirmesini ve bu yer değiştirmeden kaynaklanan kelimenin aldığı hareketlerin ne olması gerektiğini konu edindiği anlaşılmaktadır. Hareke değişiklikleri sonucunda cümlenin anlamında da değişimler olmaktadır.

el-İktirâh adlı eserde nahiv ilmine dair معقول من منقول “Nakledilenden akle- dilen”¹⁴ şeklinde bir ibare kullanılmıştır. Bu ibareden, nahiv ilminin, semai delili olarak bilinen Kur’ân, Sünnet, Arap kelimelerinden akıl ile kavranılabilen bir istinbat sisteminin olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ise nahvi, “Arap dilinin akıl ile kavranılan bölümü” şeklinde açıklamak mümkündür.

Arapça Dilbilgisi Çalışmalarının Tarihi Seyri

İslam öncesi dönemde Arap dili sahasında yapılan çalışmalar hakkında fazla bir

⁶ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, (Tah. Mehdi Mahzumî, İbrahim Semarrâî) Dâru Mektebeti'l-Hilal, b.y. ty. III, 302-303; İbn Manzûr, Cemâl'u'd-Din, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1991, XV, 309-313; Firûz Âbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, (Tah. Muhammed Naim el-Arkasûsî) Beyrut 2005, s. 1337-1338.

⁷ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, III, 302; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XV, 310.

⁸ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, III, 302-303; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XV, 309-313; Firûz Âbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, s. 1337-1338; Durmuş, İsmail, *Nahiv*, DİA, İstanbul 1999, XXXII, 300.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XV, 309-310; Firûz Âbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, s. 1337.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XV, 309.

¹¹ Ergin, Mehmet Cevat, “Arap Nahvin’in Doğuşu”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VII, s: II, Diyarbakır 2005, s.114.

¹² Ergin, Mehmet Cevat, “Arap Nahvinin Doğuşu”, s.114.

¹³ Durmuş, İsmail, “Nahiv”, DİA, İstanbul 1999, XXXII, 300.

¹⁴ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 3; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiye*, Beyrut 1987, s.23.

bilgi bulunmamakla beraber¹⁵ bu dönemde Arap dili ürünlerinin genellikle şifâhî olarak ortaya çıktığı bilinmektedir.¹⁶ Bu dönemdeki edebî ürünler Arap dilinin gelişmişliği hakkında önemli ipuçları vermektedir.¹⁷ Ayrıca yeni doğan çocukların şehirden alınıp fasih Arapçayı öğrenmeleri amacıyla çöldeki fasih kabilelerin ya da edip ve şairlerin yanına verilmeleri Arap dili bilincinin ilk nüvelerini teşkil etmesi bakımından göz ardı edilmemesi gereken bir husustur.¹⁸ Ayrıca cahiliye dönemi şairleri yanlarında şiir râvileri bulundurmakla şiirlerinin kaybolmasını önlemiş ve bu şiirler,¹⁹ sonraki zamanlarda dilbilgisi çalışmalarına büyük katkı sağlamıştır. Bir bilinç halinde gösterilen bu gayretler İslam'ın ortaya çıkışı ve yayılmasıyla birlikte yeni bir veçhaya bürünmüştür.

İslam'ın ilk döneminden itibaren yazının önemsendiğini, Kur'an'ın ve hadislerin yazılmasına başlanmasından anlamak mümkündür. Bu durum önceden sözlü olan gayretlerin yazılı bir hal almasının ilk işaretleri sayılabilir.²⁰ Kur'an'ın yazılması aynı zamanda Arap dilinin de korunması demektir. Buradan hareketle Arap dünyasında dilbilgisi çalışmalarını İslam'ın ilk dönemlerine dayandırabilir, Arapça dilbilgisinin oluşmasında ve gelişmesinde Kur'an'ın etkisinin çok büyük olduğunu söyleyebiliriz.²¹

Hicri II. asır ile IV. asırlar arasında yapılan yoğun çalışmalar sonucunda Arapça dilbilgisinin inşa edildiği kabul edilmektedir²². Çalışmalar ağırlıklı olarak Basra ve Kûfe şehirlerindeki âlimler tarafından yürütülmüş ve isimlerini bu şehirlerden alan Basra ve Kûfe dil ekolleri oluşmuştur.²³ Bu alanda ilk sistemli çalışmayı başlatanların Basra ekolü olduğu kabul edilir. Kûfe ekolü mensupları ise genelde Basra ekolü âlimlerinin öğrencileridir.²⁴

Basra, Arap yarımadasının kuzeyinde Irak sınırları içinde bulunan bir şehirdir. Bu şehri diğer Arap şehirlerinden ayrı kılan özellik; Arap dilini hatasız konuşan, fasih Arap bedevilerinin bu şehirde ikamet ediyor olması ve her türlü kültürel ve iktisadî etkinliklerin düzenlendiği Mirbed panayırının bu şehirde kurulmuş olmasıdır. Bu iki özellik dilbilgisi çalışmalarında Basra ekolüne titizlik kazandırmış,

¹⁵ Furat, Ahmed Subhi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996, I, 45.

¹⁶ Çetin, "Arap" DİA, III, 283; Çetin, Nihat M. *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yay. İstanbul 2011, s. 22-23.

¹⁷ Bakırcı, Selami, Demirayak, Kenan, *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 2001, s. 1.

¹⁸ Bakırcı, Demirayak, *Arap Dili Grameri*, s. 2.

¹⁹ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 23-24; Bakırcı, Demirayak, *Arap Dili Grameri*, s. 2; Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi I*, 65.

²⁰ Bakırcı, Demirayak, *Arap Dili Grameri*, s. 2; Karagöz, Mustafa, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, Ankara okulu yayınları, Ankara 2010, s. 73-75; Çetin, "Arap", DİA, III, 279-303; Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, s. 19; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I (Cahiliye Dönemi)* s. 36.

²¹ Bakırcı, Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, s. 2; Çetin, "Arap", DİA, III, 279-303; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I (Cahiliye Dönemi)*, s. 36-37; Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, s. 111.

²² Bakırcı, Demirayak, *Arap Dili Grameri*, s. 4; Çetin, "Arap", DİA, III, 296; Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi I*, 242-43; Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, s. 76.

²³ Bakır, Abdülhâlık, "Basra", DİA, V, 111; Kılıç, Hulisi, "Basriyyün", DİA, İstanbul 1991, V, 117-118; Bakırcı, Demirayak, *Arap Dili Grameri*, s. 33-43, 45-50; Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, s. 76-77.

²⁴ Bakırcı, Demirayak, *Arap Dili Grameri*, s. 45; Kılıç, "Basriyyün", DİA, V, 118.

onları şâz ve nadir sözlere dayanmaktan korumuş, Arapça dilbilgisi çalışmalarında daha muhafazakâr bir tutum sergilemelerine neden olmuştur.²⁵

Kûfe ise Güney Irak'ta kurulan Arap ve Arap olmayan nüfusun bulunduğu Arapça dilbilgisi çalışmalarında önemli bir yeri olan günümüzde de yine Irak sınırları içinde kalan bir şehirdir. Kûfe'de dilbilgisi çalışmaları hoca-öğrenci ilişkisinin doğası gereği Basra'dan yaklaşık bir asır sonra başlamıştır. Daha sonraları, ismini bu şehirden alan bir dil ekolü kurulmuştur. Kûfe halkı arasında karışık unsurların bulunması Kûfe'de kurulan ekolün metoduna yansımıştır. Kûfe ekolü dilcileri Basra ekolü dilcileri kadar rivâyetler konusunda seçici davranmamış, Araplardan duydukları her kullanıma önem vermişler, şâz ve nadir ayrımı yapmamışlardır.²⁶ Kûfe ekolünün şâz ve nadir ayrımı yapmamaları, onların bağımsız bir dil ekolü olduklarını kanıtlama gayreti olabileceği gibi, buldukları çevrenin daha fazla yabancı unsurlarla iç içe olmaları onları daha esnek olmaya zorlamış da olabilir. Bu durum onları bağımsız bir ekol yapmıştır. Sonraki dönemlerde Bağdat'ta Basra ve Kûfe ekollerini uzlaştırma esasına dayalı bir görüşle Bağdat dil ekolü doğmuştur.²⁷ Daha sonraki dönemlerde ise, Endülüs ve Mısır dil bilimcileri bir ekol olmaktan çok eldeki mevcut dilbilgisi malzemelerine farklı açılardan bakarak şerh, hulasa ve telhis yoluna gitmişler ve farklı görüşler arasında bazı tercihlerde bulunmuşlardır.²⁸

Arapça dilbilgisi çalışmalarında hicri II. asırdan VII. asra kadar önemli gelişmeler ve ilerlemeler görülmektedir. Hicri yedinci asırda İslam dünyasına yönelen Moğol saldırıları ve Bağdat'ın Moğolların eline geçmesi o dönemin sosyal, siyasi, ekonomik etkileriyle Arapça dilbilgisi çalışmalarında bir gerileme olmuştur. Bu dönemde özgün eserler yerine şerh, hâşiye, muhtasar ve ansiklopedik eserler verilmiştir.²⁹

Dilbilgisi çalışmalarının başlangıçta sarf, nahiv ve mana olmak üzere bir bütün halinde iç içe olduğunu görmek mümkündür. Bu duruma, ilk dönem eserlerinin genel yapısı denilebilir. Bu durumu yüksek lisans tezi olarak incelediğimiz el-Ferrâ (d.144/761-ö.207/822)'nın "*Meâni'l-Kur'ân*" adlı eserinde de görebiliyoruz. Bu eserdeki dilbilgisine ait bilgiler sarf, nahiv ve lügat diye sınıflandırılmadan verilmiştir.³⁰

1. Nahvin Kaynakları

Arapçanın dilbilgisi oluşturulurken birtakım kaynaklardan faydalanılmış oldu-

²⁵ Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, s. 242-243; Kılıç, Hulisi, "*Basriyyûn*", *DİA*, V, 118-119.

²⁶ Özdemir, Sevim, "Gramer Ekollerinin Doğuşu ve Basra ve Kûfe Ekollerinin Temel Prensipleri", *Nüşa*, yıl: 14, sayı: 39, 2014/II, s. 51-52.

²⁷ Bakırcı, Demirayak, *Arap Dili Grameri*, s. 75; Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, I, 43; Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı*, s. 77; Özyayın, Kerim, "*Bağdat*" *DİA*, İstanbul 1991, IV,440.

²⁸ Çetin, "*Arap*", *DİA*, III, 297; Bakırcı, Demirayak, *Arap Dili Grameri*, s. 75.

²⁹ Gürkan, Nejd, *Moğollar/Memlûklüler Dönemi Arap Edebiyatı*, (Basılmamış doktora tezi), Isparta 2000, s. 21-25; Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'ân'ı Anlamaya Katkısı*, s. 78.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan, Kıyasettin, *el-Ferrâ'nın "Meâni'l-Kur'ân" Adlı Eserinin Dil Bilim Açısından İncelenmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2014.

ğu görülmektedir. Arapça dilbilgisi kuralının aşağıda inceleyeceğimiz delillerden en az birine dayanmak zorunda olduğu bilinmektedir. Şayet kural bu delillerden biriyle ispat edilemezse o kural geçersiz olup dilbilgisi kuralından sayılmaz. Bu delilleri ele alıp inceleyen ilme Usûlu'n-Nahv denilmektedir. Usûlu'n-Nahv'i; "İcmali olarak nahvin delillerini, nasıl delil getirileceğini inceleyen bilim"³¹ ya da "Nahvin konularının ve bölümlerinin istinbât edildiği deliller" diye tanımlamak da mümkündür.³² Bu konuda ulusal tez merkezi ve İslami araştırmalar merkezinin, tezler ve makaleler veri tabanına bakıldığında ülkemizde çok az çalışmanın olduğu görülmektedir.³³

Delilleri bazı âlimler sema, icmâ ve kıyas bazıları ise nakil, kıyas ve ıstishâbu'l-hal olmak üzere üçe ayırmışlardır. Bunları birleştirip delilleri sema, icmâ, kıyas ve ıstishâbu'l-hal olarak dörde çıkaranlarda olmuştur.³⁴ İmam Suyûtî (d.849/1445 - ö.911/1505) *el- İktirâh* adlı eserinde delilleri, sema, icmâ, kıyas ve ıstishâb olmak üzere dört grupta incelemiştir. Bu çalışmada da İmam Suyûtî'nin tercihi temel alınarak deliller dört adet olarak değerlendirilmiştir. Şimdi bu delillerin incelenmesine geçelim:

1.1.Sema

Sema bir başka ifade ile nakil, nahiv ilminin tespitinde ilk sırayı almaktadır. Her iki ıstilahla kastedilen aynı manadır. Sema delilinin önemini göstermesi açısından *el-İktirâh* adlı eserde geçen nahiv ilmine dair معقول من منقول "Nakledilenden akledilen"³⁵ şeklindeki ibareyi burada tekrarlamakta fayda vardır.

Sema; "Fesahatine güvenilen kişinin sözlerinde varit olan ifadeler veya fasih kişinin sözleridir" şeklinde tanımlanabilir.³⁶ Diğer bir tanım ise; "Araplardan sahih bir nakil ile nakledilen fasih üslupların tamamı ya da az kullanımdan yaygın kullanıma yükselmiş, fasih Arap sözlerinin, sahih bir nakil ile nakledilmiş olanıdır." şeklinde yapılmaktadır.³⁷ Bu tanımlarda öne çıkan üç faktör dikkati çekmektedir. Bunlar Arapların sözlerinin yaygın halde kullanılanları, bu sözleri aktaranların aktarış biçimi ve sözü aktaran kişinin karakteridir. Bir başka ifade ile bir sözün nakilden sayılması için sözün fasih ve yaygın kullanılır olması, nakleden kişinin fasih konuşuyor olması ve bu sözün sahih bir yol ile nakledilmesinin gerekli ol-

³¹ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 7.

³² Nahle, MuhammedAhmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.24; Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, Kahire 2009, s.12.

³³ Bu konuda görülen sınırlı sayıdaki çalışmalar arasında doğrudan ilgili olarak, Mehmet Şirin ÇIKAR'ın "KİYAS Bir Nahiv Usûl İlmi Kaynağı" adlı eseri ve "Arap Dilbiliminde Kırılma Noktası: İbnu's-Serrâc ve Nahiv İlminde Usûl Geleneği" başlıklı makalesi ile Ali BENLİ'nin "Ebû İshâk eş-Şâtibi'de Nahiv Usûlü" adlı basılmış doktora tezi görülmektedir.

³⁴ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 7.

³⁵ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 3.

³⁶ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 17,

³⁷ Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahvi 'inde İbni Malik*, s.18; Nahle, MuhammedAhmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.31.

duğu anlaşılmaktadır. Bu tanıma göre aksi bir durum olursa sözün delil olmaktan çıktığı söylenebilir.

Sema delilini kendi içinde Kitap (Kur'ân), Sünnet (Hz. Muhammed'in sözleri) ve Arap kelamı olmak üzere üç kategoriye ayırma bir gelenek haline gelmiştir. Arap kelamını da kendi arasında şiir ve nesir (manzum olmayan söz) olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.³⁸

Kur'ân

Nahvin tespitinde Kur'ân kesin delildir. Bu konuda dil bilginleri arasında en ufak bir ihtilaf yoktur. Aksine tam icmâ vardır. Kur'ân Arapların konuştuğu en fasih sözdür. Aynı zamanda nakillerin en fasihi, hiçbir tahrife uğramamış apaçık Arap dili ile indirilmiştir.³⁹

Kur'ân'ın delillği konusunda nahiv âlimlerinden birçok söz nakledilmiştir. Bunların önemine binaen birkaç tanesini burada zikrederim: “Kur'ân dili dillerin en fasihidir. Kur'ân sözlerin en fasihi ve en beliğidir.”⁴⁰ “Kur'ân indirilirken hiç kimse onun Arapça olduğundan şüphe etmemiştir.”⁴¹ “Kur'ân-ı Kerim Arap dili için birinci derecede delil ve örnektir. Çünkü Kur'ân, Arapça dilbilgisi kuralları belirlenmeden önce nazil olmuş; dinleme, yazma ve okuma yoluyla rivâyet edilmiş en güvenilir metindir.”⁴² “Bu metnin, güvenilirliği fasih Araplar tarafından kabul edilmiş ve hatta bu metne hayranlık duyulmuştur. Kur'ân'ın kaynaklar arasında yer almasını sağlayan diğer bir husus ise onun lafzının mütevâtir derecesinde nakledilmiş olmasıdır. Kur'ân aynı zamanda kıyas delilinin de dayanağı olarak görülmektedir.”⁴³ Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere istişhâd konusunda Kur'ân'ın en güçlü delil sayıldığı, vakıa olarak ise şiirle istişhâdın ön plana çıktığı görülmektedir. Tespitlere göre Sibeveyh (d.150/767-ö.194/809)'in el-Kitabında yaklaşık bin elli delil şiirden getirilirken dört yüz delil Kur'ân'dan getirilmiştir. Kur'ân'dan getirilen delillerin şiirden getirilen delillere göre daha az olduğu bu verilerden de anlaşılmaktadır.⁴⁴ Kur'ân'ın en güçlü delil sayılmasına rağmen şiirin öncelenmesini dil bilginleri arasında eleştirilenler ve şiir ile istişhâdı tenkit edenler olmuştur. Onlar eleştirilerine delil olarak şiirin söyleyeninin kimliğinin meçhul olabileceğini öne sürmektedirler. Hâlbuki Kur'ân için böyle bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla dil bilginlerine göre bu kaidelerin Kur'ân-ı Kerimle ispatı daha öncelikli olmalıdır.⁴⁵

³⁸ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 17; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 31; Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.18.

³⁹ es-Suyûtî, *el-İktirâh* s. 17-19, Nahle, MuhammedAhmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 33; Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s. 21-23.

⁴⁰ Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s. 21-23.

⁴¹ Nahle, MuhammedAhmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 33.

⁴² Ögmüş, Harun, *Kur'ân Yorumunda Şiirin Yeri, (II./ VIII. Asır Çerçevesinde)*, İstanbul 2010, s. 100-101,

⁴³ Özbalkıç, Mehmet Reşit, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, İzmir 2006, s. 65-66.

⁴⁴ Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.23-24; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 34.

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.23-24; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.34; Özbalkıç, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, s. 72.

Sonuç olarak hiçbir âlimin Kur'ân'la istişhâda karşı çıkmadığı, ancak şiirle istişhâda daha çok yer verdiği görülmektedir.

Hadis

Çalışmamızda konu ile ilgili kaynak olarak kullandığımız kitaplarda, genel olarak hadis, dilbilgisi kurallarının tespitinde delil olarak ikinci sırada sayılmaktadır. Ancak uygulama böyle değildir. Aşağıda değinilecek bazı nedenlerden dolayı hadisin, geri plana alınmış olduğu hadis yerine Arap kelimelerinden sayılan şiirin ön plana çıkarıldığı ve İbnu'z-Zâic (ö.680/1281) ve Ebu Hayyan el-Endelusi (d.654/1256-ö.745/1344) gibi âlimlerin hadisle istişhâda karşı çıktıkları⁴⁶ görülmektedir.

Nahvin delillerinden sayılan hadisler konusunda delil olma açısından bilginler arasında farklı görüşler vardır. Farklılık arz eden bu görüşler hadislerle istişhâdı kabul etmeyenler, kabul edenler ve uzlaştırıcı (sentezci) yaklaşanlar olmak üzere üç grupta toplanabilir. Bu görüş sahiplerinin her birinin kendine göre delilleri vardır. Şimdi bu görüşler ve delillerini sunalım:

Hadislerle İstişhâdı Kabul Etmeyenler

Hadislerle istişhâdı kabul etmeyen görüşü temsil eden İbnu'z-Zâic ve Ebu Hayyan el-Endelusi⁴⁷ gibi âlimler, bu görüşlerine delil olarak hadis râvilerinin hadisleri, lafızlarına riâyet etmeksizin mana yönüyle rivâyet ettiklerini öne sürmektedirler. Bu bilginler bir nassın dilbilgisinde delil olabilmesi için o nassın lafızla rivâyet edilmesi gerektiğini savunurlar. Diğer bir delil olarak hadis râvileri arasında Arap olmayan râvilerin bulunduğu, dolayısıyla onların lahn yaptıkları ve lahnı çok olanın nahive dayanak olmayacağı; bir diğeri de ilk dönem nahivcilerinin hadislerle istişhâdına çok az rastlandığı olgusunu öne sürerler.⁴⁸ Onlar bu üç nedenden dolayı hadisi nahvin tespitinde delil olarak kabul etmemişlerdir.

Hadislerle İstişhâdı Kabul Edenler

Yukarıda zikredilen âlimler ve takipçileri dışında çoğunluk, hadislerle istişhâdı kabul ederler. Nahiv bilginleri Hz. Peygamberin Arapların en fasihi olduğu ve Cevâmiu'l-Kelim (özlü sözler) konuştuğu konusunda icmâ içindedirler. Onlara göre Hadisler, senet bakımından Arap şiirinden daha güvenilirdir. Hadis ilmine göre; hadislerin rivâyetinde hadislerin işitildiği gibi rivâyet edilmesi zarureti vardır. Bundan dolayı hadislerin lafızlarının kaydında ve aktarılmasında çok titiz davranılmıştır. Bu da hadislerin lafızla rivâyet edildiği zann-ı galibini doğurur. Zannı galiple amel etmek câizdir. Dolayısıyla nahvin tespitinde de bu esaslara

⁴⁶ Özbalıkçı, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, s. 201.

⁴⁷ Özbalıkçı, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, s. 205-206.

⁴⁸ es-Suyûti, *el-İktirâh*, s. 19-22; Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.81; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 47-66; Özbalıkçı, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, s. 205; Ögmüş, *Kur'ân Yorumunda Şiirin Yeri*, (II./ VIII. Asır Çerçevesinde), s. 103.

göre rivâyet edilen hadislerle amel edilebilir⁴⁹ şeklinde yorum yaparak nahvin kurallarını hadisle delillendirmenin daha güvenilir olduğunu söylemişlerdir.

Sentezci Grup

Yukarıda bahsedilen her iki grubu uzlaştırmak isteyenlerin önde gelenleri sayılan eş-Şâtibî (d.720/1320-ö.790/1388) ve es-Suyûtî⁵⁰ ise hadisleri, salt manasıyla aktarılan hadisler ve lafzına özel itina gösterilen hadisler şeklinde gruplandırır. Onlar bu iki grup hadisten salt mana ile rivâyet edilenlerin, dildeki istişhâdını kabul etmezken ikinci gruptaki hadislerin istişhâdını kabul ederler. Buna ek olarak bir de saf Arap ırkından olan râvîlerin rivâyetlerinin nahivde delil olacağını öne sürerler.⁵¹ Böylelikle hadisi tamamen kabul etmeme yerine, bu konuda seçici davranırlar.

Hadisle istişhâd meselesinde yapılan uygulamalar ve görüşler karşılaştırıldığında şunlar söylenebilir: Hadisin hucetliğini kabul etmeyenlerin ileri sürdükleri sebeplerin birçoğu şiir için de geçerlidir. Buna rağmen şiirle istişhâd hadisten daha fazladır. Sözün güvenilirliği konusunda senet çalışması hadiste ilk dönemden itibaren görülmekteyken, edebiyat alanında isnat uygulaması daha sonraları görülmüştür. Hadis râvîleri için uygulanan cerh ve tadil işlemi edebiyat alanında şiir râvîleri için uygulanmamıştır.⁵² Hadiste itiraz konusu edilen mânevî rivâyet meselesi şiir için de geçerli olmalıdır. Çünkü şiirde de mânevî rivâyetler vardır. Mana ile hadis rivâyet eden sahâbe ve tâbiîn neslinin normal sözleri delil sayıldığına göre, hadis rivâyetlerinin ise daha güçlü delil sayılması gerekir. Hadislerde mânevî rivâyet az, lafzî rivâyet ise daha fazladır. Her ne kadar ilk dönem nahivcileri hadis ile istişhâda çok fazla yer vermemişlerse de buna karşı olduklarını da belirtmemişlerdir.⁵³ Bunun somut örneğini Sibeveyh'in *el-Kitab*'ında görmekteyiz. Tespitlere göre *el-Kitab*'da şiirden bin elli, ayetten dört yüz delil zikretmiştir. Buna karşılık hadisten getirdiği deliller çok azdır ve bu şahitlerin hadis olduğu belirtilmemiştir.⁵⁴

Sonuç olarak diyebiliriz ki hadisin istişhâdında kusur sayılan hususlar şiir ve nesir için de geçerlidir. Buna rağmen hadisle istişhâd daha az olmuş, istişhâd edilen hadis sayısı Kur'ân ve şiir seviyesine ulaşmamıştır.

Arap Kelamı

⁴⁹ Nahle, MuhammedAhmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 47-66; Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.81; Ögmüş, *Kur'ân Yorumunda Şiirin Yeri*, (II./ VIII. Asır Çerçevesinde s. 104; Özbalkıç, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, s. 210; Kandemir, M. Yaşar, "Cevâmiü'l-Kelim", DİA, İstanbul 1991, VII, 440.

⁵⁰ Özbalkıç, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, s.210-214.

⁵¹ Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 47-53-66; Özbalkıç, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, s. 212-213.

⁵² Özbalkıç, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, s. 219-221.

⁵³ Özbalkıç, *Kur'ân ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, s. 221-229.

⁵⁴ Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.77; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 47-48.

Arap kelamı; Araplardan işitilen İslam öncesi veya İslam sonrası, söyleyenin, Müslüman veya Gayr-i Müslim olmasına bakılmadan, dilin bozulup lahnın çoğaldığı zamana kadar olan süre içerisinde fasih Araplardan nakledilen her türlü şiir ve nesri kapsar.⁵⁵ Buradan hareketle Arap kelamını nesir ve şiir olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Nahvin tespitinde en çok şiirin delil olarak kullanıldığı manzum olmayan sözün ise oldukça az olduğu görülmektedir.⁵⁶ Bunun nedeni henüz yazılı iletişim kültürü gelişmemiş olduğu için Arapların kültür ve geleneklerinin tamamına yakını sözlü iletişimin o dönemde en zirve vasıtası olan şiir aracılığı ile⁵⁷ nesillerine öğretiyor olmaları olabilir. Yapılan tespite göre Sibeveyh'in, *el-Kitabında* bin elli şiirin delil olarak gösterildiği ancak bu tespitlerde manzum olmayan sözlere yer verilmediği görülmektedir.⁵⁸

Arap kelamını tedvin etmek için birçok dil bilgini çöllere yolculuklar yapmış bazen de çölden gelen elçilerden dilbilgisi materyalleri toplanmıştır.⁵⁹ Bilginler bu seferler ve elçiler sayesinde elde ettikleri dilbilgisi materyallerini nahiv kurallarının tespiti için dayanak olarak kullanmışlardır. Ayrıca Arap kelamının, nahvin tespitinde delil olarak kullanılması için dil bilginleri zaman ve mekân sınırlaması getirmişlerdir. Bu sınırlamanın yanı sıra Arap kelamının nahvin delili sayılması için rivayetin kendisinde ve râvisinde bazı şartlar aranmaktadır. Şayet nakledilen söz bu şartları taşıyorsa nahivde delil olmaz. Şimdi bu şartlar nelerdir onları görelim:

Mekân Sınırlaması

Dil bilginlerinin, nahvin tespitinin delillerden olan Arap kelamından, her duyduklarını toplayıp ve bu kelamı her gördüklerinden dinlememiş oldukları anlaşılmaktadır. Fesahatı ve belagatı bozulmamış, *el-Âliyetu's-Sêfile ve es-Sâfiletu'l-Âliye* diye isimlendirilen *Necid*'in batısı ve *Hicaz* dağının doğu eteğinde kalan belirli bölgelerdeki belirli kabilelerden Arap kelamını derleyip topladıkları görülmektedir

Nahvin tespitinde sözleri delil olarak kabul edilen kabilelerin en fasihi olarak, *Kureyş*, *Kays*, *Temim* ve *Esed* kabileleri sonra *Huzeyl*, *Kinane* ve *Tay* kabilelerinin bir kısmı belirtilmiştir. Bunların dışındaki bölge ve kabilelerin sözleri nahvin tespitinde delil olarak kullanılmamıştır.⁶⁰

Bu bölge ve kabilelerin dışında kalanların sözlerinin nahvin tespitinde delil olarak kabul edilmemesinin sebepleri arasında, halkların şehirlerde yerleşik hayat

⁵⁵ es-Suyûti, *el-İktirâh* s. 22,25; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.57; Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s. 106.

⁵⁶ Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.57.

⁵⁷ Özdemir, Sevim, "Şiirle Kazanç Yoluna Zuheyr b. Ebi Sulmâ İle el-Mutenebbi'nin Yaklaşımı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2009, Cilt: 01, Sayı: 09, s. 194-195.

⁵⁸ Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.24.

⁵⁹ Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.57; Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.107.

⁶⁰ es-Suyûti, *el-İktirâh*, s. 23; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.58-59; Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.107-109.

yaşaması ve yabancı halklara komşu olmaları gibi iki sebep sayılsa da aslında bir sebebi vardır. O da ister şehirde otursun ister yabancı halklara komşu olsun halkın diline yabancı unsurların karışıp fasih dilin bozulması korkusudur. Dil bilginleri bu korkudan dolayı sözleri delil sayılmayan kabileleri tek tek saymışlardır.

Sözleri nahvin tespitinde delil olarak kabul edilmeyen kabilelerin isimleri, *Lehm, Cüzâm, Kudâa, Teğallüb, Nemr, Bekr, Abdu'l-Kays, Ezd-i Uman, Ehl-i Yemen, Beni Hanife, Sükkân-ı Yemâme, Sekîf, Ehl-i Taif* ve *Hicaz* bölgesinin yerleşik hayat yaşayanları olarak sayılmaktadır. Bunların dışında yine aynı korkunun olabileceği tüm bölge ve kabilelerin sözleri nahvin tespitinde delil olarak kullanılmaz.⁶¹

Dil bilginlerinin bazıları yerleşik hayat yaşayan ancak dildeki fesahati bozulmamış, Ömer b. Ebû Rebia (d.23/644-ö.93/711), Cerir (d.30/650-ö.110/728), Ferzad (d.20/641-ö.114/732), Ahtal (d.20/641-ö.92/710), Küseyyir (d.23/644-ö.105/723), Kümeyt (d.60/679-ö.126/743), Beşşar (ö.167/783), Rube (ö.97/715) ve Accâc (ö.145/762) gibi kişilerin sözlerinin delil olacağını savunurlar.⁶²

Zaman Sınırlaması

Arap dili nahvinin tespitinde delil olarak kabul edilen ve Arap kelamı olarak isimlendirilen delil için dil bilginleri zaman sınırlaması da getirmişlerdir.

Dil bilginleri zaman sınırlaması konusunda ittifak halinde değillerdir. Sadece cahiliye dönemindeki Arap kelamını esas alanlar⁶³ olduğu gibi yüz elli yıl İslam öncesi ve yüz elli yıl İslam sonrası dönemini esas alanlar da olmuştur.⁶⁴ Diğer bazıları da başlangıç zamanı vermeden hicri II. asrın ortası ya da sonuna kadar olan dönemi temel almışlar, çölde yaşayanlar için bu zamanı hicri IV. asrın sonlarına kadar genişletmişlerdir.⁶⁵

Zaman sınırlaması ile ilgili yapılan başka bir değerlendirmede şairler, cahilî, muhadram, İslamî ve muvelled olmak üzere dört tabakaya ayrılmış, bu tabakalardan hangi tabakadaki şairin şiiri delil olur hangisinininki olmaz diye sınırlamalar getirilmiştir. Bu ayrıma göre şairler, İmru'u'l-Kays (d.520-ö.565) ve Âşâ (d.565-ö.629) gibi İslam öncesi (cahiliye) şairler, Lebid (ö.40/660) ve Hassan (ö.60/679) gibi muhadramlar (cahiliyeyi ve İslami dönemi yaşayanlar), Cerir ve Ferzad gibi İslami dönem şairleri ve Beşşar b. Burd ve Ebû Nuvâs (d.139/756-ö.198/813) gibi muvelled denilen şairlerden, günümüze kadar olan şairlerdir. İlk iki tabakadaki şairlerin şiirleriyle istişhâd edilmesi konusunda icmâ vardır. Üçüncü tabakadaki

⁶¹ es-Suyûti, *el-İktirâh*, s. 23; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.58-59; Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.108.

⁶² Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.59.

⁶³ Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.110.

⁶⁴ Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 60.

⁶⁵ Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.111; ayrıca bkz: Özdemir, Sevim, *Câhiliye Şiirinin Tematik Yapısı (Mu'allaka Örnekleme)*, Konya 2010, s. 25.

şairlerin şiirleriyle istiḥâd câiz sayılmış, dördüncü tabakadaki şairlerin şiiri ile istiḥâdın câiz olmadığı belirtilmiştir.⁶⁶

Rivâyet ve Râvide Aranan Şartlar

Nahvin kaynaklarından sayılan Arap kelamının delil olarak kabulü için mekân ve zamanla ilgili şartların dışında rivayette ve râvide bulunması gereken şartlar da vardır.

Rivayetle ilgili, mutevâtir ya da ahâd olması, şâz olmaması, söyleyeninin meçhul olmaması gibi şartları taşıması gerektiği belirtilmektedir.⁶⁷

Râvinin taşıması gereken şartlarda nahivciler arasında tam bir ittifak yoktur. Örneğin bazı nahivciler râvide adalet şartını ararken bazıları bu şartı aramaz, kâfirin rivayetini de kabul eder.⁶⁸ Bunun yanısıra râvinin ehl-i zabt olması, sika olması, ehl-i sıdk olması, ehl-i eman olması ve yalancılıkla itham edilmemiş olması gerekmektedir. Râvinin kadın ya da erkek, hür ya da köle olması arasında fark gözetilmez.⁶⁹

1.2. İcmâ

İcmâ nahvin tespitinde delil olarak kabul edilen kaynaklardan biridir. İcmâ terim olarak; Basra ve Kûfe nahivcilerinin dil ile ilgili bir konuda görüş birliği halinde olmaları anlamına gelmektedir.⁷⁰ Bu konuda farklı görüşler olsa da asıl olarak kabul edilen Basra ve Kûfe nahivcilerinin icmâsıdır.⁷¹ Arap halkının icmâsı da delil olarak kabul edilir ancak buna vakıf olmak oldukça zor bir durumdur.⁷² Bir belde halkının tamamının bir konuda icmâ ettiğini tespit edebilmek şartlar gereği mümkün görülmemektedir.

Nahvin tespitinde delil olan icmâyâ muhalefet etmek, nahivcilerin çoğunluğuna göre câiz değildir.⁷³ Bir nahiv kuralı icmâ ile tespit edildikten sonra o kuralın dışına çıkmak veya o kurala muhalif yeni bir kural koymak şeklinde anlaşılabilir. Bazı eserlerde çoğunluk kaydı düşülmemiş sadece câiz değil kaydıyla yetinilmiştir.⁷⁴ Diğer bazı nahivciler ise icmâyâ muhalefet etmekte bir beis görmemişlerdir. Çünkü onlar nahivdeki icmâyı fıkıhtaki icmadan ayrı tutmuşlardır. Fıkıhtaki icmâyı bağlayıcı kabul etmişler nahivdeki icmâyı ise fıkıhtaki gibi görmemişlerdir.⁷⁵ Di-

⁶⁶ el- Bağdâdî, Abdükadir, *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-Arab*, (Tah. Abdusselam Muhammed Harun) Kahire ty. s. 5-6; es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 31-32.

⁶⁷ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 24-26,32,35, 40; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 60-74.

⁶⁸ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 51; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.60.

⁶⁹ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s.41; Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s. 111-113.

⁷⁰ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 41; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.81; Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.272.

⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.79-81.

⁷² es-Suyûtî, Celâluddin, *el-İktirâh*, s.43.

⁷³ Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.87; Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.274.

⁷⁴ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 44.

⁷⁵ Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.87-88; Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-*

ğer bir sebep olarak bazı nahivcilere göre icmâ delil değildir.⁷⁶ Bundan dolayı ona muhalefet etmekte bir beis görmemişlerdir.

1.3.Kıyas

Arap nahvinin tespitinde delil olarak sayılan kaynakların üçüncüsü olarak bilinen kıyasın bir nahiv terimi olarak en geniş tanımı; “Söylenilmemiş sözü söylenilmiş söze hamletmektir” şeklinde yapılmıştır.⁷⁷

Kıyas için bu tanımdan farklı olarak birçok tanım daha yapılmıştır. Bunlardan birkaçını burada zikrederim: “Fer’e aslın hükmünü vermektir.”⁷⁸ “Aralarındaki birleştirici bir sebepten dolayı fer’i asla hamletmektir.”⁷⁹ “Aslın hükmünü fer’e uygulamayı gerektirecek bir illetten dolayı fer’i asla hamletmektir.”⁸⁰

Tanımlardan hareketle makîsun aleyh, makîs, illet ve hüküm olmak üzere kıyasın dört unsurunun olduğu anlaşılmaktadır. Bu dört unsuru asıl, fer’, birleştirici illet ve hüküm diye isimlendirmek de mümkündür.⁸¹

Kıyas delilinin ilk dönem nahivcilerinden itibaren kullanıldığı görülmektedir. Kıyas delilinin kullanımı için nahvin doğuşu ile başladığını söylemek mümkündür.⁸² Nahvin tamamını kıyas olarak görenler olmuş bu sebepten; “Nahiv kendisine uyulan bir kıyastır.”⁸³ ya da kıyas için معقول من منقول “Nakledilenden akledilendir”⁸⁴denilebilir çünkü kıyas bir nevi akıl yürütme işidir.

Ulaşabildiğimiz kaynaklarda kıyas delilinde kendisiyle kıyas yapılacak sözün, kullanımının yaygın olması, şâz ve nadir olmaması gerektiğine dair kayıtlar bulunmaktadır. Aksi takdirde kıyasın geçersiz olacağı söylenilmektedir.⁸⁵

Kıyas delili, kullanımdaki bazı farklılıktan dolayı *istikrâi* ve *şekli* olmak üzere iki türe ayrıldığı da görülmektedir.⁸⁶

1.4.Istishâb

Nahvin delillerinden ıstishâb, terim olarak; “Asıl hakkında naklî bir delilin bulunmadığı durumlarda aslın lafzının önceden bulunduğu hal üzere sabit kalması”

Nahv ‘inde İbni Malik, s.274.

⁷⁶ Şa’bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu’n-Nahv ‘inde İbni Malik, s.275.*

⁷⁷ es-Suyûtî, *el-İktirâh, s. 45.*

⁷⁸ Şa’bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu’n-Nahv ‘inde İbni Malik, s.152; Nahle, Muhammed Ahmed, Usûlu’n-Nahvi’l-Arabiyye, s. 111.*

⁷⁹ Şa’bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu’n-Nahv ‘inde İbni Malik, s.152; Nahle, Muhammed Ahmed, Usûlu’n-Nahvi’l-Arabiyye, s. 111.*

⁸⁰ Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu’n-Nahvi’l-Arabiyye, s. 111.*

⁸¹ es-Suyûtî, *el-İktirâh, s.46-47; Nahle, Muhammed Ahmed, Usûlu’n-Nahvi’l-Arabiyye, s. 134-35, 97-138.*

⁸² Şa’bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu’n-Nahv ‘inde İbni Malik, s.152-156; Nahle, Muhammed Ahmed, Usûlu’n-Nahvi’l-Arabiyye, s.102-107.*

⁸³ es-Suyûtî, *el-İktirâh, s. 45.*

⁸⁴ es-Suyûtî, *el-İktirâh, s. 3.*

⁸⁵ es-Suyûtî, *el-İktirâh, s. 47; Nahle, Muhammed Ahmed, Usûlu’n-Nahvi’l-Arabiyye, s.115; Şa’bân, Halid Said Muhammed, Usûlu’n-Nahv ‘inde İbni Malik, s.154-155.*

⁸⁶ Bu ayırım için bkz. Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu’n-Nahvi’l-Arabiyye, s.102-119.*

olarak tanımlanabilir.⁸⁷ Örneğin emir fiil mebni olarak kabul edilir çünkü fiiller asıl itibari ile mebnidirler. Bazen fiiller isme benzediği için mu'râb kabul edilmiştir. Ancak benzeşmeyen bir delil yoktur.⁸⁸ Dolayısıyla ıstışâb gereği fiillerin mebniliğinin devamı esastır.

Nahvin tespitinde dördüncü delil olarak sayılan ıstışâbın dil bilginleri arasında delil olup olmama açısından ihtilaf vardır. Örneğin el-Enbârî (ö.328/939) gibi bazı dil bilginleri ıstışâbı delil sayarken, İbn Cinnî (ö.392/1002) delil saymamış, es-Suyûtî gibi bazı âlimler de delil saymakla beraber delillerin en zayıfı olarak nitelemişlerdir.⁸⁹Nahivle ilgili bir durum hakkında başka bir delil varsa ıstışâbdan vazgeçilir.⁹⁰

Nahivciler, sema, icmâ, kıyas ve ıstışâbın dışında bu dört delil kadar yaygın olmasa da bunlardan bağımsız delil isimleri saymışlardır. Bu delilleri diğer dört delilden ayırarak ferideliller diye genel bir isimlendirmeye gitmek mümkündür. Dil bilginleri yeri geldiğinde bu delillerden istifade etmişlerdir.⁹¹

Delillerin Çelişmesi

Arap nahiv bilginleri yukarıda zikredilen delillerin birbiriyle çelişmeleri durumunda takip edilmesi gereken metot hakkında eserlerinde bir takım değerlendirmeler yapmışlardır. Yapılan bu değerlendirmelerin sema, icmâ, kıyas ve ıstışâb açısından olanlarına bu çalışmada yer verilecektir.

Böyle bir durumda iki nakil kendi arasında çelişiyorsa senet ve metne bakılır. Çelişen bu iki nakilden hangisinin senedindeki râvi sayısı çok, senetteki râviler daha meşhur ve râvisinin ezberi en kuvvetli olan nakil, râvi sayısı az, râvileri meşhur olmayan ve râvisinin ezberi zayıf olanı nakle tercih edilir. Metin açısından iki nakilden biri kıyasa uygun diğeri kıyasa muhalif ise kıyasa uygun olan tercih edilir.⁹² Diğere itibar edilmez. İki kıyas kendi arasında çelişiyorsa, bunlardan diğer delillerden birine uygun düşen tercih edilir. Diğer delillerle örtüşmeyen terk edilir.⁹³Kıyas ile naklin çelişmesi durumunda, nakil kıyasa tercih edilir. Nakil alınır kıyas terk edilir.⁹⁴ Hakkında icmâ bulunan ile hakkında ihtilaf edilen çelişirse hakkında icmâ bulunan tercih edilir.⁹⁵ Diğeri terk edilir. İstışâb diğer delillerden biriyle çelişirse, ıstışâba itibar edilmez. Diğer delil tercih edilir.⁹⁶

⁸⁷ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 86.

⁸⁸ Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.285.

⁸⁹ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 86-87; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.141-144; Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.285-286.

⁹⁰ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 86-87; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.143.

⁹¹ Bu deliller için bkz. es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 88-92.

⁹² es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 92; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.152.

⁹³ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 93; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s.152-153.

⁹⁴ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 94; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 153.

⁹⁵ Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 153.

⁹⁶ Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 153.

2.1.Nahvin Kaynaklarına Göre Delillendirme Örnekleri

2.1.Sema

Nahiv kurallarını tespit ederken, yapılan bütün delillendirmelere yer vermek makalenin kapsamını aşacağından, kaynaklarda geçen bazı örnekleri zikretmekle yetineceğiz.

Kur'an

Bazı nahivcilere göre (لو) şart edatının cevabında (ل) harfinin getirilmesi lâzımı olması gereken bir durum olarak görülmüştür. Örneğin (لو فعلت لفعلت) şeklindeki cümlede görüldüğü gibi (لو) edatının cevabında (ل) harfinin getirilmesi gerekli sayılmıştır. Diğer bazı nahivcilere göre ise (لو) edatının cevabında (ل) harfinin getirilmesi lâzımî olması gereken bir durum değil (ل) harfinin hazfi de câiz görülmüştür. Çünkü Kur'an'ın (لو شئت أهلكتهم من قبل) ⁹⁷ (أنطعم من لو يشاء الله أطعمه) ⁹⁸ ayetlerinde (لو) edatının cevabında (ل) harfi getirilmemiştir. Sema delilinin en kuvvetli kaynağı olan Kur'an'da (لو) edatının cevabında (ل) harfi hazfedilmiş ise (لو) edatının cevabında (ل) harfinin gelmesi, lâzımî bir durum değil, câiz bir durum olarak anlaşılmalı ve bu şekilde amel edilmez.⁹⁹

Nahivcilerden bazıları cer harfiyle mecrûr bir zamire atfedilen zahir ismin cer harfi tekrar edilmeksizin mecrûr yapılacağına dair (واتقوا الله الذي تساءلون به والأرحام) ¹⁰⁰ ayetini delil olarak getirmektedirler. Genel kurala göre zahir ismin bu şekilde mecrûr olması için harf-i cerin tekrar edilmesi gerekirken, Ayette geçen (الأرحام) kelimesi zahir bir isim ve (و) harfi ile kendinden önceki mecrûr (ه) zamirine atfedilmiştir. Bu zamir kendinden önceki (ب) harf-i ceri ile mecrûr olmuştur. Bu nedenle kendisine atfedilen (الأرحام) kelimesinde harf-i cerin tekrar edilmesi gerekirken, harf-i cer tekrar edilmeksizin mecrûr edilmiştir.¹⁰¹ Yukarıda zikredilen ayet de bu uygulamanın câizliğine delil sayılmıştır.

Hadis

Yukarıda belirtilen (لو) edatının cevabında (ل) harfinin getirilmesi lâzımî mi? hazfi de câiz mi? problemi için, sema delilinin diğer kısmı sayılan hadisten, Hz. Peygamberin (...لو تكلمت تصدقت...) ¹⁰² şeklindeki sözünü delil olarak getirmişlerdir.¹⁰³

⁹⁷ Araf, 7/155.

⁹⁸ Yasin,36/47.

⁹⁹ Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.34.

¹⁰⁰ Nisa,4/1.

¹⁰¹ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 18, Nahle; Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 46.

¹⁰² Buhari, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*,(IX), (Tâh. Muhammed Zühayr b. Nasıru'n-Nasır, Dar-u Tugu'n-Necat) 1422, II, 102, hadis no:1388.

¹⁰³ Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.34.

Beş isimden sayılan (فم) kelimesinin izafet esnasında (م) harfinin düşürülmesinin veya düşürülmemesinin câiz olduğuna dair Hz. Peygamber'in (خلوف فم الصائم أطيب) عند الله من ريح المسك¹⁰⁴ hadisi delil olarak getirilir. Nahivcilerin bazıları şiir zaruretini olmaksızın beş isimden sayılan (فم) kelimesinin (م) harfinin izafet esnasında düşürülmesi gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Zikredilen hadiste (فم) kelimesi (الصائم) kelimesine izafet edildiği halde (م) harfi hafzedilmemiştir. Hadisteki bu durum (م) harfinin sübutunun ya da hafzinin câiz oluşuna delil sayılmıştır.¹⁰⁵

Arap kelamı

Sema delilinin üçüncü kısmı olan Arap kelamına dair örneklerden bazıları da şunlardır:

Bazı nahivciler (كي) den sonra gelen (أن)'nin ızharının câiz olduğuna dair أردت أن تطير بقريتي فتركها شتًا ببيداء بلقع¹⁰⁶ "benim kırbamla uzaklara ıssız çöllere uçup gitmeni ve orada o kırbayı eskimiş halde bırakmamı istedim" beytini delil getirirler. Beyitte geçen لولوشومundan sonra gelen أن nin açıkça zikredilmiş olduğu görülür. Genel olarak (أظلم) fiili, müteaddî bir fiil olarak bilinir. Ancak şiirde bu fiilin lazım olarak geldiği vaki olmuştur. (هما أظلما حالي ثمت أجليا * ظلأميهما عن وجهه) "onlar orada benim halimi karatmakla tüysüz yüzlerinin ak saçlı başlarının arkasındaki karanlıkları ortaya çıkardılar" bu beyitte (أظلم) fiili lazım olarak getirilmiş ve beyit bu fiilin lazım olarak gelebileceğine dair delil sayılmıştır.¹⁰⁷

2.2.İcmâ

Nahvin tespitinde icmâ delili sayesinde birçok genel kural konulmuştur. Örneğin terhîm¹⁰⁸ yapılmış ismin son harfinin harekesi, terhîm yapılmadan önceki harekesi üzere kalır.¹⁰⁹ Bu konuda Basra ve Kûfe dilcilerinin icmâsı vardır. Mecerûr bir zamirin, kendinden önce geçen mecrûr zahir bir isme atfedilmesi câiz değildir. Bu konuda icmâ vardır. Örneğin (مررت بزيد و ك) cümlesinde (ك) zamiri (و) atf harfi ile daha önce geçen (ب) harfi cer-i ile mecrûr olan (زيد) zahir ismine atfedilmiştir.¹¹⁰ Cümlenin bu şekilde kullanımını câiz olmadığı hakkında icmâ oluşmuştur.

2.3.Kıyas

Nahvin delillerinden kıyasın, asıl, fer, asıl ve ferî birleştiren illet ve hüküm olmak üzere dört rüknünün olduğu bilinmektedir. Birçok nahiv kuralı bu yolla tespit edilmiştir.

¹⁰⁴Buhari, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, III, 26, hadis no:1904.

¹⁰⁵Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.101.

¹⁰⁶Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.114.

¹⁰⁷Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 69.

¹⁰⁸Münâdânın son harfinin daha rahat ve kolay telaffuz edilmesi için hafzedilmesine (kaldırılmasına) terhîm denir.

¹⁰⁹Şa'bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu'n-Nahv 'inde İbni Malik*, s.273.

¹¹⁰Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, s. 85.

Bir fiillin bütün isimlere isnadı Araplardan duyulmamıştır. Bir fiilin, bir isme isnat edildiği iştilince diğer isimlere de isnat edileceğine kıyas edilir. Araplardan (كتب زيد) cümlesi iştilince (كتب) fiili bu fiilin anlamının uygun düştüğü bütün isimlere isnadı, bu cümleye kıyasen câizdir.¹¹¹ Naib-i failin merfû olması kıyasen tespit edilmiştir. Kendinden önce geçen bir dönüşlü fiilin, kendisine isnat edildiği isim (naib-i fail), faile kıyasla merfûdur. Bu örnekte kıyasın dört rüknünü de bulmak mümkündür. Burada fail asıl, naib-u fail fer, isnat ise birleştirici illet ve hüküm ise naib-u failin merfû olmasıdır.¹¹² Başka bir örnek olarak (ليس) nin haberinin ismine takaddüm etmesinin, (عسى) nin haberine kıyasla mümkün olmaması verilebilir. Mutasarrıf olmayan (عسى) nin haberinin ismine takaddüm etmeyeceği hakkında icmâ vardır. Öyleyse (ليس) de mutasarrıf olmayan bir fiildir. Onun haberi de ismine takaddüm edemez.¹¹³

2.4. İstishâb

Nahvin ana konularının kuralları ıstishâb delili ile tespit edilmiştir. Örneğin, “Aksine bir delil bulunmadığı sürece isimlerde asıl olan mu’râblıktır. Yine aksine bir delil bulunmadığı sürece fiillerde asıl olan mebniliktir”¹¹⁴ kuralları ıstishâb gereği konulmuş kurallardır.

Sonuç

İnsanlar arasında iletişimin dil ile sağlandığı bilinen bir gerçektir. Dil, insanların kendi dil grubu ve farklı dil gurubu arasında iletişim için kullandıkları sesler bütünüdür. Sesler, belli kurallara uyularak seslendirilmez ve cümle içinde belli kurallara göre dizilmez ise insanlar arasında iletişim sağlanamaz. Seslerin istenen faydayı sağlaması için seslendirme biçimleri ve seslerin oluşturduğu sözcüklerin cümle içinde nasıl dizileceği ile ilgili kurallara ihtiyaç duyulur. Bu kurallar yaşayan bütün dillerde görülmekte ve gramer olarak isimlendirilmektedir.

Müslümanlar, en başta Arapçanın ibadet dili olması, Arap olmayan toplumların İslam’a girip bu dinin birikimlerinin pay alma arzuları, Arapların dillerinin bozulmasından korkmaları gibi nedenlerle, Arapça dilbilgisini çok önemsemişler ona fikhî bir boyut yükleyerek farz-ı kifâye derecesine çıkarmışlardır. Bu önemden dolayı, Arap dili nahiv çalışmaları erken dönemden itibaren başlamış ve ekoller oluşmuştur. Bu ekoller, Basra-Kûfe, Basra ve Kûfe sonrası, Bağdat, Endülüs ve Mısır olarak bilinir. Bu ekollerin temsilcileri olan dil bilginleri nahvin tespitinde dayandıkları kaynaklar bazılarına göre, sema, icmâ ve kıyas diğer bazılarına göre sema, kıyas ve ıstishâb olmak üzere üç diğer bazıları da her iki yaklaşımı birleştirerek sema, icmâ, kıyas ve ıstishâb olmak üzere dört olarak belirlemişlerdir.

¹¹¹es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 47.

¹¹²es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 47; Nahle, Muhammed Ahmed, *Usûlu’n-Nahvi’l-Arabiyye*, s.113.

¹¹³Şa’bân, Halid Said Muhammed, *Usûlu’n-Nahv ‘inde İbni Malik*, s.164-165.

¹¹⁴es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 86.

Sema delili kendi içinde Kur'an, Hadis ve Arap Kelamı olmak üzere üçe ayrılmıştır. Arap Kelamı da kendi arasında şiir ve nesir diye ikiye ayrılmıştır. Kur'an, deliller arasında en güvenilir olmasına rağmen ilk dönem dil bilginlerinin uygulamalarında en çok şiirden delil getirilmiştir. Örneğin Sibeveyh'in *el-Kitab* adlı eserinde yaklaşık bin elli şiir beyitten delil getirilirken, Kur'an'dan yaklaşık dört yüz ayetle delil getirilmiştir.

Sema delilinin ikincisi olan hadisin delilliği etrafında bir takım nedenlerden dolayı ihtilaflar olmuş bazı dil bilginlerine göre hadis delil sayılmış, bazılarına göre delil sayılmamış, diğer bazıları da bu iki grubu uzlaştırmaya çalışmıştır. Hadisin delilliği kabul edilmekle birlikte ilk dönemlerde hadisle istişhâd yok denecek kadar az olmuştur.

Sema delilinin üçüncü kısmı olan Arap kelamının şiir kısmı ile en çok istişhâd edilmiş nesir türüyle istişhâdın yok denecek kadar az olduğu görülmüştür.

Nahivde icmâ denince akla, Basra ve Kûfe dil ekolleri bilginlerinin nahvin herhangi bir konusunda yaptıkları icmâ anlaşılmalı, Fıkıhtaki icmâ ile karıştırılmamalıdır.

Kıyasın nahvin delillerinden en çok kullanılan şiirle aynı seviyede sayıldığı görülmektedir. Kıyası nahvin tamamı sayanlar bile olmuş bundan dolayı, "Nahiv kendisine uyulan bir kıyastır" şeklinde bir sözün yaygın halde kullanıldığı görülmüştür.

Istışhâbın nahivde delil olup olmaması, dil bilginleri arasında ihtilafa neden olmuş bazı bilginler, ıstışhâbı delil saymamış diğer bazıları da delil saymakla beraber onu en zayıf delil olarak görmüşlerdir. Genel nahiv kaidelerinin ıstışhâbla tespit edilmiş olduğu görülmektedir.

Nahvin tespitinde bu dört delilin dışında ferî deliller olarak isimlendirilen başka delillerde zikredilmekte olup o delillere bu makalede yer verilmemiştir. Nahivde deliller birbiriyle çelişirse en güçlü delilin tercih edildiği diğer delilin terk edildiği görülmektedir.

Kısacası Arap nahvinin sağlam temeller üzerine bina edilmiş ve izah edilebilir bir metoda sahip olduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, (I-III), Ankara 2015.
- Arslan, Kıyasettin, *el-Ferrâ'nın "Meâni'l-Kur'an" Adlı Eserinin Dil Bilim Açısından İncelenmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2014.
- Bakır, Abdülhâlık, "Basra" DİA, İstanbul 1991.
- Bakırcı, Selami, Demirayak, Kenan, *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)* Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 2001.
- Buhari, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, (IX), (Tah. Muhammed Zuheyr b. Nasıru'n-Nasır, Dar-u Tugu'n-Necat) 1422.

- Çağatay, Neşet, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ank. Ün. İlah. Fak. Yay. Ankara 1982.
- Çetin, Nihat M. "Arap." DİA, İstanbul 1998.
- *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yay. İstanbul 2011.
- Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi-I (Cahiliye Dönemi)* Fenomen Yayınları, Erzurum 2009.
- Durmuş, İsmail, "Nahiv" DİA, İstanbul 1999.
- el- Bağdâdî, Abdükâdir, *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-Arab*, (Tah. Abdusselam Muhammed Harun) Kahire ty.
- el-Ferrâ, Ebi Zekeriya Yahya b. Ziyat, *Meâni'l-Kur'an*, I-III (Tah. Muhammet Ali en-Neccâr, Ahmet Yusuf En-Necati), Beyrut 1983.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 1993.
- Ergin, Mehmet Cevat, "Arap Nahvinin Doğuşu", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,"Cilt: VII Sayı: II, Diyarbakır 2005, ss.111-141.
- es-Suyûtî, Celâluddin, *el-İktirâh fi İlmi Usuli'n-Nahv*, Haydarabat ty.
- Fîrûz Âbâdî, Yakub, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, (Tah. Muhammed Naim el-Arkasusi) Lübnan 2005.
- Furat, Ahmed Subhi, *Arap Edebiyatı Tarihi*, (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996.
- Gürkan, Nejdî, *Moğollar/Memlûklüler Dönemi Arap Edebiyatı*, (Basılmamış doktora tezi) Isparta 2000.
- Halil, b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn* (I-VIII), (Tah. Mehdi Mahzumî, İbrahim Semarrâi) Dâru Mektebeti'l-Hilal, b.y. ty.
- İbn Manzur, Cemaluddin, *Lisânu'l-Arab* (I-VI), (Tah. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed e's-Şâzeli) Dâru'l- Marife, Kahire ty.
- İbn Manzur Cemaluddin, *Lisânu'l-Arab*, (Tah. Seyyid Ramazan Ahmed), Beyrut 1991.
- Kandemir, M. Yaşar, "Cevâmiü'l-Kelim." DİA, İstanbul 1991.
- Karagöz, Mustafa, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010.
- Kılıç, Hulisi, "Basriyyün." DİA, İstanbul 1991.
- "Kûfiyyün." DİA, İstanbul 1991.
- Nahle, MuhammedAhmed, *Usulu'n-Nahvi'l-Arabiyye*, Beyrut 1987.
- Öğmüş, Harun, *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri (II./ VIII. Asır Çerçevesinde)*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010.
- Özaydın, Kerim, "Bağdat" DİA, İstanbul 1991.
- Özbalıkçı, Mehmet Reşit, *Kur'an ve Hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, Akademi Yayınları, İzmir 2006.
- Özdemir, Sevim, "Gramer Ekollerinin Doğuşu ve Basra ve Küfe Ekollerinin Temel Prensipleri.", *Nüşa*, yıl: 14, sayı: 39, 2014/II, ss. 47-60.
- *Câhiliye Şiirinin Tematik Yapısı (Mu'allaka Örnekleme)*, Konya 2010.
- "Şiirle Kazanç Yoluna Zuheyr b. Ebi Sulmâ İle el-Mutenebbî'nin Yaklaşımı", *Süley-*

